

T.QAYIPBERGENOVNING “RAXMAT, MUALLIM” POVESTI ASLIYAT VA O‘ZBEK TILI TARJIMASIDAGI MAZMUNY SODIQLIK, LEKSIK VA STILISTIK MOSLIK

Xabibullayeva Xurliman Muratbayevna
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti
3-kurs doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18629263>

Annotatsiya. Mazkur maqolada qoraqalpoq adabiyotining yirik namoyandasi To‘lepbergen Qayipbergenovning “Raxmet mug‘allim” qissasi va uning o‘zbek tiliga “Raxmat, muallim” nomi bilan tarjima qilinishi qiyosiy-lingvistik va madaniy-semantik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida asliyat va tarjima matnlari o‘rtasidagi mazmuniy sodiqlik, leksik va stilistik moslik, muallif uslubining saqlanish darajasi hamda milliy koloritning uzatilishi masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: badiiy tarjima, qiyosiy tahlil, To‘lepbergen Qayipbergenov, “Raxmat, muallim”, qoraqalpoq va o‘zbek tillari, milliy kolorit.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительно-лингвистический и культурно-семантический анализ повести Тулепбергена Кайыпбергенова «Рахмет мугаллим» и её узбекского перевода под названием «Рахмат, муаллим». В ходе исследования рассматриваются вопросы смысловой эквивалентности, лексико-стилистической адаптации, сохранения авторского стиля, а также передачи национального колорита в переводе.

Ключевые слова: художественный перевод, сравнительный анализ, Тулепберген Кайыпбергенов, «Рахмат, муаллим», каракалпакский и узбекский языки, национальный колорит.

Abstract. This article presents a comparative linguistic and cultural-semantic analysis of To‘lepbergen Qayipbergenov’s novella “Raxmet Mugallim” and its Uzbek translation entitled “Rahmat, Muallim.” The study focuses on issues of semantic equivalence, lexical and stylistic adaptation, preservation of the author’s individual style, and the transmission of national color in translation.

Keywords: literary translation, comparative analysis, To‘lepbergen Qayipbergenov, “Rakhmat, Muallim,” Karakalpak and Uzbek languages, national color.

Kirish. Badiiy tarjima adabiyotlararo madaniy muloqotning muhim shakllaridan biri bo‘lib, u nafaqat bir tildagi matnni ikkinchi tilga ko‘chirish, balki muallifning estetik qarashlari, milliy tafakkuri hamda davr ruhini boshqa til vositasida qayta yaratishni ham taqozo etadi. Ana shunday asarlardan biri qoraqalpoq adabiyotining yirik namoyandasi To‘lepbergen Qayipbergenov qalamiga mansub “Raxmet mug‘allim” qissasidir. Mazkur asar muallifning bolalik xotiralari asosida yaratilgan bo‘lib, unda ustoz siymosi insoniy kamolot, axloqiy tarbiya va ijtimoiy mas’uliyat timsoli sifatida talqin etiladi. [1].

Shu bilan birga, asarning o‘zbek tiliga “Raxmat, muallim” nomi bilan tarjima qilinishi uning badiiy va tarbiyaviy ahamiyatini yanada kengroq o‘quvchilar doirasiga yetkazishga xizmat qilgan. Biroq tarjima jarayonida muallif uslubi, milliy kolorit va emotsional-ekspressiv birliklarning qay darajada saqlangani masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda. Chunki qoraqalpoq va o‘zbek tillarining genetik yaqinligi tarjimada so‘zma-so‘zlikka moyillikni kuchaytirishi mumkin, bu esa ayrim badiiy nozikliklarning yo‘qolishiga olib keladi [3, 523-525].

Avvalo, qiyosiy-lingvistik metod asosiy usul sifatida qo'llanildi. Ushbu metod yordamida qoraqalpoqcha original matn va o'zbekcha tarjima matni sahifa va epizodlar kesimida solishtirildi. Xususan, leksik birliklar, frazeologik ifodalar hamda grammatik tuzilmalar o'zaro taqqoslanib, ularning semantik mosligi va funksional ekvivalentligi aniqlandi. Natijada, tarjimada so'zma-so'zlik va erkinlik nisbatining qay darajada saqlangani yuzaga chiqarildi.

Shu bilan birga, kontekstual tahlil metodi qo'llanilib, so'z va iboralarning faqat lug'aviy ma'nosi emas, balki ularning kontekstda kasb etgan badiiy va emotsional qiymati ham hisobga olindi. Chunonchi, muallim va o'quvchilar o'rtasidagi dialoglar, bolalar nutqiga xos og'zaki unsurlar hamda ichki monologlar aynan kontekst doirasida talqin qilindi. Bu esa tarjimada muallif uslubining qay darajada saqlanganini aniqlashga imkon berdi.

Nihoyat, tahlil jarayonida olingan natijalar umumlashtirilib, interpretativ metod orqali izohlandi. Bu esa aniqlangan o'xshashlik va tafovutlarning sabablarini, ularning badiiy-estetik hamda tarbiyaviy ahamiyatini chuqurroq yoritish imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, To'lepbergen Qayipbergenovning “Raxmet mug'allim” qissasining o'zbek tilidagi “Raxmat, muallim” tarjimasi umumiy mazmun va g'oyaviy yo'nalish jihatidan asliyatga sodiq holda amalga oshirilgan. Avvalo, syujet chizig'i, voqealar ketma-ketligi hamda muallim obrazi markaziy badiiy tayanch sifatida har ikkala matnda ham saqlangan.

Birinchidan, muallim obrazining talqini tarjimada izchil berilganini ko'rish mumkin. Asliyatda muallim bolalar bilan ilk uchrashuvdayoq ularni tenglik va do'stlik ruhida tarbiyalashga intiladi. Jumladan, muallimning bolalarga murojaati orqali jamoaviylik g'oyasi ilgari suriladi. Tarjimada ushbu epizod mazmunan to'liq saqlanib, o'zbek o'quvchisiga tushunarli va tabiiy shaklda yetkazilgan. Natijada, muallim shaxsining tarbiyaviy va axloqiy nufuzi yo'qolmagan. Masalan, Qáne, balalar búginnen baslap bir-birimizge dospız, dep qol alısıńlar,-dedi. Bizler qol alıstıq. Muğallimniń aytqanı boyınsha endi bir-birewimizge dospız dedik.

Ikkinchidan, dialogik nutqning uzatilishi masalasida ijobiy va nisbatan muammoli jihatlar aniqlangan. Asliyatda bolalar nutqi jonli, hissiy va ba'zan keskin ohangda ifodalangan bo'lib, bu ularning ruhiy holatini aniq ochib beradi. O'zbekcha tarjimada esa ushbu dialoglar adabiy me'yorlarga moslashtirilgan. Natijada, semantik mazmun saqlangan bo'lsa-da, ayrim joylarda emotsional keskinlikning yumshatilgani kuzatiladi.

Uchinchidan, bolalik xotiralari va ichki monologlar tarjimada asosan muvaffaqiyatli berilgan. Qahramonning o'z-o'ziga murojaati, qo'rquv va ikkilanish holatlari asliyatda sodda, ammo chuqur psixologik ta'sirga ega tarzda tasvirlanadi. Tarjimada ushbu holatlar mantiqan to'g'ri uzatilgan bo'lsa-da, ayrim metaforik va ekspressiv birliklar soddalashtirilgan.

Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, “Raxmet mug'allim” qissasining o'zbek tiliga tarjimasi umumiy badiiy va g'oyaviy mazmunni yetkazishda muvaffaqiyatli bo'lsa-da, ayrim lingvistik va stilistik tafovutlar muqarrar ravishda yuzaga kelgan. Mazkur tafovutlarni muhokama qilish jarayonida ularning sabablari, funksional ahamiyati hamda o'quvchi idrokiga ta'siri alohida e'tiborga olinadi.

Shuningdek, milliy koloritning uzatilishi masalasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Qoraqalpoq qishlog'i hayoti, jamoa munosabatlari va tarbiya muhitiga xos detallarning ayrimlari tarjimada umumlashtirilgan yoki qisqartirilgan. Natijada, o'zbek o'quvchisi uchun

matn yanada tushunarli bo'lgan, ammo etnografik rang-baranglik biroz susaygan. Bu holat tarjimonning moslashtirish strategiyasini ongli ravishda tanlaganini ko'rsatadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, tarjimada yuzaga kelgan tafovutlar kamchilik sifatida emas, balki tarjima jarayonining tabiiy natijasi sifatida baholanishi lozim. Chunki tarjimon asliyat va tarjima tili o'rtasidagi lingvistik, madaniy va stilistik tafovutlarni muvofiqlashtirishga intilgan. Natijada, “Raxmat, muallim” qissasi o'zbek o'quvchisi uchun tushunarli, ta'sirchan va tarbiyaviy ahamiyatga ega asar sifatida shakllangan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, To'lepbergen Qayipbergenovning “Raxmet mug'allim” qissasi va uning o'zbek tiliga “Raxmat, muallim” nomi bilan amalga oshirilgan tarjimasi o'rtasidagi qiyosiy tahlil mazkur tarjimaning umumiy mazmun va g'oyaviy yo'nalish jihatidan asliyatga sodiq holda bajarilganini ko'rsatdi. Avvalo, asarning syujet chizig'i, markaziy obrazlar tizimi hamda ustozga bo'lgan yuksak hurmat g'oyasi har ikkala matnda ham izchil saqlangan..

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Qaipbergenov T. Mug'allimge rahmet. – Nukus: Bilim, 2016.
2. Sarsenbayev Konisbay Jaksilik Uli (2024). T.QAYIPBERGENOV POVESTLERINIŇ SYUJETLIK ÓZGESHELIGI. Eurasian Journal of Academic Research, 4 (7), 96-101. doi: 10.5281/zenodo.12770671
3. TO'LEPBERGEN QAIPBERGENOV ASARLARINING O'ZBEK TILIGA TARJIMASI (“RAHMAT, MUALLIM” QISSASI MISOLIDA). (2025). Conferences, 1(1), 523-525.
4. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. - Тошкент: Ўзбекистон, 2002. - Б. 124.
5. Қаипбергенов Т. Раҳмат, муаллим. – Тошкент: Шарқ, 2019.
6. Рахимов А. Ўзбек романи поэтикаси (сюжет ва конфликт): Филол. фанлари д-ри дисс. автореф. - Ташкент: 1993. - Б.12.
7. Сағыйдуллаева Ж. Каракалпак; повестьлеринде стильлик изленислер (1980-жыллар). - Нокис: Каракалпакстан, 2020. - Б.79.